

Наталя БОТНАРЕВА

вчитель-дефектолог

Комунальний заклад «Запорізька

спеціальна загальноосвітня школа-інтернат

«Джерело» Запорізької обласної ради

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ РУК У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті проаналізовано особливості розвитку дрібної моторики рук у дітей з особливими освітніми потребами. Проаналізовано залежність розвитку дрібної моторики і мовлення підростаючого покоління. Акцентовано увагу на порушеннях розвитку дрібної моторики рук у дітей з особливими освітніми потребами. На основі теоретичних досліджень науковців окреслено специфіку розвитку дрібної моторики рук у дітей з особливими освітніми потребами. Визначено труднощі у розвитку дрібної моторики рук у дітей з особливими освітніми потребами, обумовлені специфікою їх загального розвитку.

Ключові слова: сучасні технології, дрібна моторика рук, дитина з особливими освітніми потребами, розвиток, мовлення.

Botnareva N. V. Modern technologies for the development of fine motor skills of children with special educational needs

The article analyzes the peculiarities of the development of fine motor skills of children with special educational needs. The dependence of the development of fine motor skills and speech of the younger generation was analyzed. Attention is focused on violations of the development of fine motility of hands in children with special educational needs. On the basis of theoretical studies of scientists, the specifics of the development of fine motor skills of hands in children with special educational needs are outlined. Difficulties in the development of fine motility of hands in children with special educational needs due to the specifics of their general development have been identified.

Key words: modern technologies, fine motility of hands, child with special educational needs, development, speech.

Постановка проблеми. Із розвитком спеціальної освіти в Україні та концепції Нової української школи, значної необхідності набуло впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес освітнього середовища, зокрема, якщо ми говоримо про дітей з особливими освітніми потребами. Відповідаючи сучасним умовам і освітнім концепціям XXI століття у навчанні дітей з особливими освітніми потребами, педагоги повинні враховувати індивідуальні можливості кожного учня, а також зуміти підібрати інноваційні методи роботи, завдяки яким, діти зможуть засвоїти відповідні знання, вміння та навички, необхідні для їх подальшого всебічного розвитку.

Актуальність. Особливої уваги потребують діти з особливими освітніми потребами молодшого шкільного віку, адже їм досить

складно пристосуватися до темпу роботи навчання. Відповідно до цього у них виникають труднощі у засвоєнні письма та читання, математичних та рухових навичок тощо. Первинною причиною таких труднощів є органічні ураження центральної нервової системи, що ведуть за собою порушення мовлення, пізнавальної, емоційно-вольової та рухової сфер. Труднощі розвитку дрібної моторики рук, що впливають на загальний розвиток дітей зазначеної категорії, заважають виконувати різноманітні дії, наприклад, тримати ручку, олівець, спричиняють погане засвоєння грамоти, невміння дбати про себе та інше. Низька мотивація та вузьке коло інтересів у дітей з особливими освітніми потребами, вимагає від педагогів використання сучасних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, тому зазначене питання є досить актуальним.

Мета статті – проаналізувати особливості розвитку дрібної моторики рук у дітей з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. У сучасній спеціальній літературі термін «моторика» позначає рухову активність організму, окремих його органів і частин, а термін «моторика» дітей походить від латинського, що викликає рух і означає сукупність рухових реакцій, властивих дитячому віку [6, с. 43].

Дрібна моторика – це рухова діяльність, в якій головну роль відіграє скоординована робота дрібних м'язів, зазвичай рук і очей. До навичок дрібної моторики відносяться: здатність тягнутися до предмета, хватати його, класти або ставити; здатність малювати, перегортати сторінки та інше.

Відомо, що всі рухи людини здійснюються за участю центральної нервової системи. Центральна нервова система має наступні основні відділи: спинний мозок, довгастий мозок, середній мозок, проміжний мозок, мозочок, великі півкулі. Кожен з них відіграє в русі свою роль. Прості рухові рефлексі людини, що забезпечують нормативне протікання складніших рухових актів (шкірні, сухожильні та інші), зумовлені діяльністю нижніх відділів центральної нервової системи (спинного, довгастого, середнього мозку). Більш складні рефлексі – пози, стояння регулюються діяльністю середнього мозку вестибулярного апарату, які, в свою чергу, підпорядковані регулюючому впливу мозочка. Останній координує узгодженість рухів [2]. Для переміщення

тіла в просторі необхідне об'єднання всіх видів чутливості (аферентації). Синтез шкірно-м'язової, вестибулярної аферентації в єдине ціле відбувається на рівні проміжного мозку, підкіркових ядер.

Усе більше збагачення аферентації веде до ускладнення рухових актів. Уключення зорової аферентації забезпечує точність рухів в просторі. Більш складні рухові дії – предметні – виникають при діяльності високоорганізованих відділів кори головного мозку, лобних долей великих півкуль. Дії набувають смислового змісту, стають цілеспрямованими [5].

Учення І. Павлова про руховий аналізатор, про основні ядра його і розсіяних елементах, про взаємини кори і підкірки лежать в основі концепції про функціональну локалізацію в нервовій системі. Будь-яка функція мозку, у тому числі і рухова, є спільною діяльністю різних відділів центральної нервової системи. Кожен рух або дія людини регулюється певними ланками складної функціональної системи.

Вчення про кірковий відділ рухового аналізатора отримало, подальший розвиток в працях О. Лурія. Була показана роль окремих областей кори головного мозку в здійсненні рухових актів.

Концепція про системну організацію рухової функції, про взаємодію різних ланок цієї системи – дозволяє у разі порушення рухової функції компенсаторно перебудовувати функціональну систему шляхом спеціального навчання і тренувань. Вибір конкретних компенсаторно-відновлювальних шляхів значно полегшується, якщо за схематичну основу принципів корекції прийняти рівневу теорію організації рухів М. Бернштейна [1, с. 46]. Ця теорія займає повноправне місце серед різних фізіологічних класифікацій рухів, оскільки дозволяє розкласти складний руховий акт на складові компоненти і виявити стан церебральних рівнів, їх роль в регуляції рухів і дій.

У своїх роботах «Про побудову рухів», «Нариси з фізіології рухів і фізіології активності», ученим описані тимчасові і просторові параметри складного рухового акту всього моторного апарату, що реєструвалися їм допомогою циклограматичного методу і дозволили авторові перейти від зовнішніх описових характеристик моторики до питань управління рухами.

М. Бернштейн виділивим церебральним рівням побудови рухів дав умовні назви за першими буквах латинського алфавіту (А, В, С, D, Е)

і урахуванням морфофізіологічних характеристик рівнів. Кожен рівень побудови руху характеризується морфологічною локалізацією провідної аферентації, специфічними властивостями рухів, основною і фоновую роллю в рухових актах вище розміщених рівнів, патологічними синдромами і дисфункцією. Для пересування тіла в просторі необхідне об'єднання всіх видів чутливості (аферентації) [1, с. 48].

За дослідженнями Р. Бабенкова, Н. Козеняти, А. Козліва, Ст. Мозкова, А. Плешакова, В. Туманцева, С. Раку, А. Сімко, А. Тучака, Г. Черника, Р. Харітонова, С. Юровського та інших, що вивчали рухові якості дітей з особливими освітніми потребами, було виявлено, що сила, швидкість рухів, витривалість у дітей зазначеної категорії, як правило, у всіх вікових групах розвинені гірше, ніж у дітей з нормотиповим розвитком. Навіть у 16 років кількісні результати рухів дітей з особливими освітніми потребами могли відповідати показникам 7-8-річних учнів з нормотиповим розвитком. Кінестетична чутливість дітей з особливими освітніми потребами розвинена гірше, ніж в учнів з нормотиповим розвитком, унаслідок чого рухова недостатність зростає при виконанні складних рухів, де необхідне керування рухами, чітке дозування м'язових зусиль, точність рухів, перехресна координація рухів, просторово-часова організація рухового акту, і словесне опосередкування рухів [4, с. 208].

Особливу увагу фахівці звертають на розвиток тонких рухів кисті дитини з особливими освітніми потребами. Це важливо тому, що: навички тонкої моторики допомагають дитині досліджувати, порівнювати, класифікувати речі, що оточують її, тим самим, краще зрозуміти світ, в якому вона живе; навички дрібної моторики рук допомагають дитині самостійно обслуговувати себе; дозволяють виразити себе через творчість, гру, пластику; сприяють підвищенню самооцінки дитини, дозволяють набути їй соціального досвіду тощо.

Своєрідна моторна недостатність і несформованість більш тонких мімеспрямованих диференційованих рухів, зоро-моторної координації і ручного праксису є характерною закономірністю будь-якого порушення розвитку.

Дрібна моторика, обумовлена розвитком сенсорних і моторних відділів кортикальних структур, формується і удосконалюється в процесі ручної діяльності дітей і на всіх етапах життя дитини відіграє важливу роль. Руки беруть участь в підтримці і зміні пози. Особливо велике

значення мають руки для формування реакції рівноваги. Здібність до хватання предметів і дії з ними має велике значення для правильного сприймання матеріального світу і для розвитку вищої нервової діяльності. Рухи рук тісно пов'язані з мовленням і є одним з чинників його формування [1, с. 48].

На думку дослідників маніпулятивна діяльність з предметами сприяє розвитку вищих форм інтеграції, наприклад, таких як узагальнююча функція слова. Таким чином, тренування функції кисті покращує не тільки рухові можливості дитини (конструювання, ліплення, малювання, письмо), але і розвиток мовленнєвих і психічних навичок. Формування рухів в кисті тісно пов'язане з дозріванням рухового аналізатора, розвитком зорового і слухового аналізатора, а також координації рухів, просторового орієнтування і інших складних психічних функцій.

До того ж за дослідженнями стану сформованості рухового самоконтролю у дітей з особливими освітніми потребами (як одного з критеріїв готовності дітей до оволодіння письмом) виявив такі особливості розвитку дрібної моторики рук: у основі порушень рухового самоконтролю лежить низький рівень рухової сфери дітей в цілому і дрібної моторики рук, зокрема; недостатній рівень кінестетичного аналізу відчуттів, що поступають від різних груп м'язів.

Автор прийшов до висновку про те, що рівень сформованості рухового контролю у дітей з особливими освітніми потребами недостатній для оволодіння письмом, і тому потрібна цілеспрямована корекційна робота із його розвитку [4, с. 209].

Пальці рук «неслухняні», права рука, як правило, випереджає дії лівої. Це призводить до неузгодженості рухів. Значна кількість обстежених учнів невміло координують роботу обох рук. Труднощі спричинялись при диференціації, швидкості, плавності включення в рух, переключення з одного руху на інший. Частина дітей починала роботу в прискореному темпі, що призводило до зниження якості виконаної роботи. Інші школярі працюють дуже повільно. Виконавши одну операцію, учні довго думають, як діяти далі. В окремих учнів моторні труднощі були пов'язані з їхньою ліворукістю.

Усі ці тяжкі порушення рухової сфери – низка причин, що ускладнюють формування у дітей з особливими освітніми потребами

рухових умінь і навичок, що впливають на їхню соціальну адаптацію. А оскільки педагогічна допомога означеній категорії дітей спрямована на адаптацію до життя в суспільстві, то корекційним педагогам необхідно розробити комплексну відновлювальну програму, спрямовану на подолання психомоторних порушень [3].

Серед сучасних технологій розвитку дрібної моторики рук у дітей з особливими освітніми потребами називаємо арт-терапію, різноманітні художні заняття (малювання, аплікація, ліплення), техніку орігамі та пальчикові заняття з використанням інноваційних засобів та інше.

Висновки. Таким чином, у дітей з особливими освітніми потребами спостерігаються такі моторні порушення як спастичність, розлади координації, незручність, сповільненість реакцій, знижена можливість виробляти і закріплювати рухи, робити їх автоматизованими. Поряд із недостатньо сформованою загальною моторикою спостерігаються порушення і в організації дрібної моторики рук, що забезпечує тонкі, диференційовані рухи при виконанні трудових процесів, при ліпленій, конструюванні, письмі та інших рухових актах.

Отже, рухові порушення в структурі дитини з особливими освітніми потребами є первинними, оскільки обумовлені органічною поразкою центральної нервової системи. Це положення має першорядне значення під час вибирання педагогічних засобів і методів корекційного впливу та розвитку дітей зазначеної категорії.

Перспектива дослідження. У розробці програми занять з розвитку дрібної моторики рук у дітей з особливими освітніми потребами з використанням сучасних технологій та методів роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернштейн Н. А. О построении движений. Москва: Медгиз. 1947.
2. Катаева А. А., Стребелева Е. А. Дошкольная олигофренопедагогика. Москва: Владос. 2001.
3. Крупей Р. Я. Теоретичні засади вивчення дрібної моторики дошкільників з синдромом Дауна. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2010. № 1. С. 175–183.
4. Сімко А. В. Особливості розвитку психомоторної активності дітей. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2017. № 9. С. 205-214.
5. Синьов В. М., Матвєєва М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталої дитини. Київ: Знання. 2008.
6. Український дефектологічний словник. / За заг. ред. В. І. Бондара. Київ: Милосердя України. 2001.